

ฐานะและการแต่งกายของสตรีอินเดีย ที่ปรากฏในบทละครของกาติหาส

ฐานะและวัฒนธรรมค่านิยมการแต่งกายของสตรีอินเดียที่ปรากฏในบทละคร
ของกาติหาสมีที่น่าสนใจพอที่จะนำมากล่าว เป็นข้อๆ ใดดังนี้

1. ฐานะของสตรีอินเดีย

1.1 วัยเด็ก

การเกิดของลูกสาวจะได้รับการต้อนรับน้อยกว่าการเกิดของลูกชาย
ถึงกับบางทีอาจจะถูกทอดทิ้ง เลยกได้เช่น ศกุนตลาซึ่งถูกพ่อแม่ทิ้งไว้ในป่าตั้งแต่แรก
เกิด ฤๅษีก็แวะไปพบจึงพามาเลี้ยงในอาศรม¹ ลูกสาวเพิ่มภาระรับผิดชอบในการ
เลี้ยงดูให้แก่พ่อแม่มากกว่าลูกชาย กล่าวคือ ลูกสาวเมื่อเติบโตถึงวัยที่ควรจะแต่งงาน
พ่อแม่ต้องจัดหาครุครองไหและเมื่อแต่งงานแล้วจะต้องออกจากบ้านไปอยู่มานสามีจะอยู่
ในบ้านของญาติฝ่ายตนไม่ได้ มีการเปรียบเทียบว่า ลูกสาวเป็นเหมือนกับสมบัติของผู้อื่นที่
พ่อแม่รับฝากไว้ ต้องเก็บรักษาไว้จนกว่าเขาจะมารับคืนไป² ยิ่งกว่านั้นพ่อแม่ยังต้อง
ลำบากใจในการที่จะต้องหาสามีที่มีคุณความดีพร้อมให้ลูก เพราะสวัสดิภาพและ:

¹ Abhi., I, p.28. ujjhidāe sarīrasamvaddhaṇādīhiṃ tādā-
kassavo se pidā.

² Abhi., IV, 21.
artho hi kanyā parakīya eva. tām adya sampreṣya parigrahītuḥ/
jāto mamāyam viśadaḥ prakāmaṃ pratyarpitanyāsa ivāntarātmā //

ความสุขของลูกสาวขึ้นอยู่กับสามีในอนาคตทั้งหมด¹ คอยเหตุนี้ลูกสาวจึงไม่ค่อยได้
 รับการต้อนรับมากนัก แต่อย่างไรก็ตาม เราก็คพบว่าในวัยเด็กจนกระทั่งแต่งงาน
 ลูกสาวจะได้รับการเลี้ยงดูที่อบอุ่นด้วยความเมตตาจากคุณยายอย่างยิ่งจากพ่อแม่เหมือน
 กับลูกชาย ตัวอย่างคือ ศกุนตลาซึ่งถูกทอดทิ้งนั้น ฤๅษีก็แวะไปพามาเลี้ยงไว้จนเจริญวัย
 คอยเอาใจใส่ให้ศกุนตลาอยู่สุขสบาย ถึงกับเดินทางไปทำพิธีเสกเคราะห์ให้²
 และนาง เคาตมี แม่มชของศกุนตลา ก็เอาใจใส่ศกุนตลาอยู่ตลอดเวลา เมื่อรู้ว่าศกุนตลา
 ป่วยก็รีบหายยามาบำบัดโดยเร็ว³

1.2 วัยสาว

หญิงสาวจะได้รับการดูแลและคุ้มครองด้วยความรักและเมตตาจาก
 พ่อแม่และญาติๆ เป็นอย่างเต็มที่ทั้งนี้เพราะชาวอินเดียถือว่า สตรีไม่สามารถที่จะช่วยเหลือ
 ตนเองได้จะต้องมีผู้คอยให้การช่วยเหลือคุ้มครองอยู่ตลอดเวลา ดังปรากฏในมานว-
 ธรรมศาสตร์ว่า "ในวัยเด็กสตรีจะอยู่ในความคุ้มครองของพ่อแม่ เมื่อแต่งงาน
 ก็จะต้องอยู่ในความคุ้มครองของสามีและเมื่อสามีตายหลอนก็จะอยู่ในความคุ้มครอง
 ของบุตร"⁴ ดังเช่น ศกุนตลาได้รับการดูแลและการคุ้มครองจากฤๅษีก็แวะ, มาลวิกา

¹ Abhi., IV, p.92. guṇavade kaṇṇā padibādaṇijjetti aam
 dāva paḍhamo samkappo/ tam jai devvaṃ evva sampādedi ṇam
 appaāsena kidattho guruṇo

² Abhi., I, p.10. dāivam asyāḥ pratikūlaṃ sāmāyitum
 somatīrtham gataḥ/

³ Abhi., III, p.88. jāde, avi lahusaṃdābāim de aṅgāim /
 iminā dabḥhodaena nirābādham evva de sarīram bhavissadi /

⁴ Man., V, 148. p.195.

ก่อนจะมาอยู่ในสำนักของพระนางชาริณีก็อยู่ในความคุ้มครองของพี่ชายคือมาชวเสน
เป็นคน หนึ่งลูกสาวที่ได้รับการศึกษาและโตพอที่จะช่วยเหลืองานบ้านได้และจะเป็น
กำลังสำคัญในการบ้านการเรือนแทนพ่อแม่ได้ มีหน้าที่ต้อนรับและปรนนิบัติแขกแทน
พ่อแม่ ดัง เช่นศกุนตลา มีหน้าที่รื้อน้าคนไม้ในสวน ¹ และการที่ศกุนตลาได้รับมอบหมาย
จากฤๅษีกัณเฑาะให้เป็นผู้ต้อนรับแขกของอาศรม เมื่อครั้งที่ฤๅษีกัณเฑาะเดินทาง ไปประกอบพิธี
เสกาะเตระะห์ให้แก่ศกุนตลา ² เป็นคน

1.3 การเลือกคู่

หญิงสาวที่ถึงวัยควรจะแต่งงานได้แล้ว พ่อจะต้องจัดหาคู่ครองที่เหมาะสมให้
สมให้ จะหวังไว้ไม่ให้แต่งงานไม่ได้ เพราะถ้ากระทำเช่นนั้นจะเป็นที่คำหนิของสังคม ³
โดยเฉพาะอย่างยิ่งหญิงสาวถือว่าการตัดสินใจในการเลือกคู่ครองที่เหมาะสมนั้นเป็น
หน้าที่ของพ่อ ⁴ ในบทละครของกาลิหาสมีกกล่าวถึงวิธีการจัดหาคู่ครองให้ลูกสาวไว้

¹ Abhi., I, p.16. halā saundale, tuvatto vi tādakassavassa
assamarukkhaā piadaratti takkemi/ jeṇa ṇomāliākusumapelavā vi
tumaṃ edāṇaṃ ālavālapūraṇe ṇiutta/

² Abhi., I, p.10. idānīm eva dūhitaraṃ sakuntalām atithi-
satkāraṇāya niyujya dāivam asyāḥ pratikūlaṃ śamayitum somatīrthaṃ
gataḥ/

³ Man., IX, 4, p.328.

⁴ Abhi., I, p.30. ajja, dhammacaraṇe mi paravaso aam jaṇo
guruno una se anurūvavarappadāṇe samkappo/

วิธีหนึ่งคือการป่าวประกาศเชิญชวนให้ชายผู้ประสงค์จะมีคู่ครองไปประชุมกันเพื่อให้ลูกสาวเป็นผู้เลือกเอง ในบทละครเรื่องวิกิรโมรวศีกาลิทาสได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า ภรรยาผู้จัดแสดงละครเรื่อง ลัก্ষมีสมพรให้เทพทั้งหลายชมโดยให้อรุวศีแสดงเป็นพระลัก্ষมี ในเนื้อเรื่องที่จัดแสดงมีว่า ในการเลือกคู่ของพระลัก্ষมีในครั้งนั้นมีผู้เป็นใหญ่ทั้งสามโลก ท้าวจตุโลกบาลและองค์พระวิษณุต่างก็มาขอมุมุม เพื่อให้พระลัก্ষมีเลือก¹ เป็นที่น่าสังเกตว่า การจัดหาคู่ครองวิธีนี้ปฏิบัติกันเฉพาะในสังคมชั้นสูงเท่านั้น นอกจากนี้กาลิทาสยังได้กล่าวถึงการเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวในสมัยนั้นอีกวิธีหนึ่งคือแบบที่ชายหนุ่มหญิงสาวตกลงใจร่วมกันเองโดยไม่ได้ปรึกษาญาติผู้ใหญ่และไม่ต้องเข้าพิธีใดๆ เรียกการแต่งงานแบบนี้ว่า คนธรรพวิวาห์ (คานธรวววิวาห)² อย่างเช่นการตกลงใจอยู่ร่วมกันของท้าวหุชยันต์กับศกุนตลา กาลิทาสได้ชี้ให้เห็นว่าการเลือกคู่ครองแบบนี้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากสังคมเท่าที่ควร เพราะการตกลงใจอยู่ร่วมกันโดยไม่มีใครรู้เห็นนั้นหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งปฏิเสธก็ไม่มีใครสามารถช่วยเหลือได้ ดังเช่น ศกุนตลาที่ถูกท้าวหุชยันต์ปฏิเสธที่จะรับเป็นภรรยา ผู้ที่ติดตามศกุนตลามากก็ไม่อาจที่จะช่วยเหลืออะไรได้เพราะไม่มีพยานรู้เห็นดังกล่าวแล้ว³ กาลิทาสเห็นว่าหญิงสาวไม่ควรเลือกคู่วิธีนี้

¹ Vik., III, p. 136. sahi samāadā ede telokkasapurisā sakesavā a loavālā /

² คนธรรพวิวาห์เป็นการวิวาห์วิธีหนึ่งของอินเดียในมานวธรรมศาสตร์กล่าวไว้ 8 วิธี ได้แก่ พรหม(พราหม), ไทวะ(ไทว), อารษะ(อารุช), ปราชาบัตย(ปราชูปตย), อาสุร(อาสุร), คนธรรพ(คานธรว), รากษส(รากษส), และไปศัจ(ไปศัจ) ทุกรายละเอียดใน Man., III, 20-34, pp. 79-81.

³ Abhi., V, 16.

nāvekkhio guruṇo imiā ṇa tue vi pucchido bandhū/
ekakkam evva carie bhaṇāmi kiṃ ekkamekksa//

ด้วยเหตุนี้เขาจึงได้เตือนใจหญิงสาว โดยให้สารวัตรระนักบวชผู้ร่วมคณะ เดินทางมา
ส่งศกุนทลากล่าวสอนศกุนทลาเมื่อถูก ท้าวพุษย์นัฏฐิเสฐที่จะรับศกุนทลาไว้เป็นภรรยาว่า

แต่ต่อไป การคบหาสมาคมกันอย่างลับๆ นั้น ควรจะทำต่อเมื่อพิจารณา
แล้วอย่างพิถีพิเคราะห์เท่านั้น เพราะความเป็นเวีรในหัวใจของคน
เราไม่เคยรู้จักมาก่อน จะกลายเป็นศัตรูได้¹

นอกจากนี้กาลิหาสยังชี้ให้เห็นว่าในการเลือกคู่ครองนั้น จะต้องคำนึงถึงวรรณะของคู่
สมรสด้วย ในมานวธรรมศาสตร์กล่าวว่า

การแต่งงานครั้งแรกของทวีขทั้งหลาย(คือ พรหมณ์, กษัตริย์, แพศย์)ควร
จะแต่งงานกับสตรีที่อยู่ในวรรณะเดียวกัน เว้นแต่ว่าผู้ที่ต้องการจะแต่งงาน
ใหม่อีกก็อาจจะเลือกภรรยาที่มีวรรณะต่ำกว่าตนได้ กล่าวคือแพศย์จะต้อง
แต่งงานกับแพศย์ด้วยกันหรือแต่งงานกับศูทรได้ กษัตริย์จะแต่งงานกับกษัตริย์ด้วยกันหรือ
จะแต่งงานกับแพศย์หรือศูทรได้ ส่วนพรหมณ์แต่งงานได้กับทุกวรรณะ²

ข้อกำหนดนี้แสดงว่าคุณสมรสของหญิงสาวจะต้องอยู่ในวรรณะเดียวกับตนหรือไม่ก็
จะต้องมีวรรณะสูงกว่าตนเท่านั้น จะมีคู่สมรสที่มีวรรณะต่ำกว่าตนไม่ได้ ความคิดข้อนี้
กาลิหาสได้เสนอไว้ในบทละครเรื่อง ศากุนทล วิหิงกะเตือนพระราชาพุษย์นัฏฐิ

¹ Abhi., V, 24.

ataḥ pariṅśya kartavyaṃ viśeṣātsaṃgataṃ rahaḥ/
ajñātaḥrdayeṣv evaṃ vāirī bhavati sāuhṛdam //

² Man., III, 12-3, p. 77.

"ขอให้ฝ่าพระบาท รีบช่วย นาง โดยเร็ว มิฉะนั้นแล้วนาง ก็จะต้องแต่งงานกับนักบวช ที่มีหัวเป็นมันควายน่ามันอิงคู้ที่แน่ๆ" ¹ แสดงให้เห็นว่า หญิงสาวที่อยู่ในอาศรมยอมแต่งงานกับนักบวชในอาศรมเพราะอยู่ในวาระเดียวกัน และการที่ ท้าวทุษย์นัต พยายามสืบหาความจริง เรื่องชาติกำเนิดของศกุนตลาซึ่งนาง ท้าวทุษย์นัตคิดว่า "บางทีนางนี้อาจจะเป็นลูกที่เกิดจากภรรยาต่างวาระกับฤๅษีกันนะก็ได้" ² แสดงว่า ถ้าศกุนตลา เป็นลูกสาวที่เกิดจากภรรยาต่างวาระกับฤๅษีกันนะจริง ท้าวทุษย์นัต ก็สามารถที่จะแต่งงานกับนางได้ แต่ถ้าศกุนตลาเป็นลูกสาวที่เกิดจากภรรยาต่างวาระ พราหมณ์แล้ว ท้าวทุษย์นัตก็หมดโอกาสที่จะแต่งงานกับนาง เพราะวาระพราหมณ์ เป็นวาระต้องห้ามของวาระกษัตริย์ตามข้อกำหนดที่กล่าวมาแล้ว

1.4 ชีวิตครอบครัว

สตรีที่แต่งงานแล้วจะต้องไปอยู่ที่บ้านของสามี จะอยู่ที่บ้านญาติทางฝ่าย คนไหนก็ได้ เพราะสตรีที่ติดแยกตัวจากบิดา สามี หรือบุตรจะทำให้ตระกูลมัวหมองเป็นที่ติฉินนินทาของสังคม ³ อีกทั้ง เป็นความเสื่อมของสตรีประการหนึ่งด้วย ⁴ เพราะเหตุนี้

¹Abhi., II, p. 54. tenahi lahu parittāadu ṇaṃ bhavaṃ/mā kassa vi tavassino ṅgudīte llacikkana sī sassa hatthe paḍissadi/

²Abhi., I, p. 20. api nāma kulapater iyaṃ asavaṇṇakṣetra- sambhavaṃ syāt/

³Man., V, 149, p. 195.

⁴Man., IX, 13, p. 329. ไถ่กล่าวถึงความเสื่อมเสียของสตรีไว้ 6 ประการ

1. กินเหล้าเมายา

2. คบคนชั่ว

3. แยกกับสามี

4. ชอบเที่ยวเตร่

5. ชอบนอนในเวลาอันไม่ควร

6. พักค้างแรมบ้านชายอื่น

ญาติจึงไม่รับสตรีที่แต่งงานแล้วไว้ในเรือนตน แต่จะส่งไปยังบ้านสามีไม่ว่าสามีจะรักหรือไม่ก็ตาม¹ และถือว่าอยู่เป็นทาสีในบ้านของสามียิ่งดีกว่าจะถูกสังคมนาฬิเพราะแยกจากสามี² จากที่กล่าวมานี้เป็นเหตุผลที่พอจะชี้ให้เห็นได้ว่า ทำไมฤๅษีก็มิจะจึงรับส่งตัว ศกุนตลา ไปให้ ท้าวทุษยันต์ทันทีที่กัณฑ์มาจากประกอบพิธีเสกาะเคราะห์ให้ศกุนตลา

1.5 หน้าที่ของภรรยา เทาที่ปรากฏในบทละครทั้งสามเรื่องพอจะกล่าวได้เป็นข้อๆ ดังนี้

1.5.1 ภักดีต่อสามี มีความสงบเสงี่ยมทำตัวให้บริสุทธิ์ตามข้อปฏิบัติของสตรีที่มีสามี เคียวและจะไปสนใจหรือเอ่ยชื่อชายอื่นใดไม่ได้³ เพราะถ้าสตรีที่มีสามีแล้ว ไปสนใจชายอื่นถือว่าไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี จะเป็นที่ตำหนิของสังคมและเมื่อตายไปในมานวธรรมศาสตร์กล่าวไว้ว่า สตรีนั้นจะต้องไปเกิดในท้องสุนัขเพื่อไช้บัพ⁴ ศกุนตลานั้นเป็นผู้ภักดีในสามีเคียว แม้จะถูก ท้าวทุษยันต์ปฏิเสธที่จะรับนางไว้เป็น

¹ Abhi., V, 17.

satim api jñātikulāikasamsrayām
jano'nyathā bhartrmatīm viśāṅkate /
ataḥ samīpe pariṇetur iṣyate
tad apriyā pi pramadā svabandhubhiḥ//

² Abhi., V.27. atha tu vetsi śuci vratamātmanah patikule
tava dāsyam api kṣamam/

³ Man., V, 157, p.196.

⁴ Man., IX, 30, p.332.

ภรรยาที่ตาม เมื่อต้องแยกจากสามี ศกุนตลาบำเพ็ญตนรักษาศีลด้วยใจอันบริสุทธิ์
อย่างสตรีที่พลัดพรากจากสามี โดยตั้งใจมั่นรักใคร่และนับถือสามีของตนเพียงคนเดียว
แต่งตัวเรียบร้อยตามข้อกำหนดครอกคอยจนกระทั่ง ไคอยู่ร่วมกับ ท้าวพุษย์นทอีก¹

1.5.2 เชื้อพังสามีและคอยปรนนิบัติสามีไม่ให้อุ่นเคืองใจแม้แต่น้อย
สามีต้องการสิ่งใดแม้จะขัดต่อความรู้สึกของตนก็จะยอม ถังจะเห็นใจจากพระนาง
ชาโรตีที่ยินยอมให้ครูพอนรำจักศิษย์ของตนรำถวายหน้าที่นึ่งทั้งๆที่พระนางไม่ปรารถนาที่
จะให้พระเจ้าอัครนิมิตรไคเห็นหนามาตวิกา อีกทั้งสังเกตไควาพระเจ้าอัครนิมิตรจักให้
มีการพอนรำครั้งนี้อย่างมีเลิศนัย² ซึ่งพระนางจะคัดค้านไคแต่พระนางไม่ยอมทำ
เช่นนั้น ยิ่งกว่านั้นพระนางชาโรตียินยอมยกมาตวิกาให้เป็นมเหสีของพระเจ้าอัครนิมิตร
อีกคนหนึ่งด้วย การกระทำของพระนางชาโรตีครั้งนี้ ปรีวีราชิกากถาวสรรรเสริญ
พระนางว่า

ภรรยาที่ดีทั้งหลาย ที่รักคือสามียอมทำตามใจสามีเสมอ แม้ว่าการกระทำ
นั้นจะเป็นการทำลายจิตใจตนเองก็ตาม เหมือนแม่น้ำที่ยังให้สาธาร
เป็นรอยๆสายไหลสูมหาสมุทร ไคฉนั้น³

1

Abhi., VII, 21.

vasane paridhūsare vasānā

niyamakṣāmamukhī dhṛtāikavenih/

atinīṣkaruṇasya sūddhasīlā

mama dīrgham virahavratam bibharti//

2

Māl., I, p. 32. aho aviṇayo ajjauttassa.

3

Māl., V, 19.

pratipakṣenāpi patim sevante bhartṛvatsalāḥ sādhyah/

anyasaritām śatāni hi samudragāḥ prāpayantyabdhim//

และพระนางเอาคืนริมเหล้าของท้าวปุรุวัสในบตละครเรื่อง วิกิรโมรวศีย ก็เป็นอีก
ตัวอย่างหนึ่ง เมื่อพระนางทำให้สามีขุ่นเคืองใจก็จะต้องขอขมาสามีเพื่อให้สามีสบายใจ¹
และยินยอมให้สามีมีภรรยาใหม่ได้ตามใจปรารถนา ดังคำสาบานของพระนางที่ว่า

หม่อมฉันขอให้เทพทั้งสองคือ โรหิณีและพระจันทร์ เป็นสักขีพยานด้วย
หม่อมฉันขอขมาต่อฝ่าพระบาทและขอสัญญาว่าตั้งแต่บัดนี้ต่อไป ฝ่าพระบาท
ปรารถนาสตรีใด และสตรีใดปรารถนาที่จะเป็นคู่ครองของฝ่าพระบาท
หม่อมฉันยินดีที่จะอยู่ด้วยกันด้วยความรักใคร่ปรองคอง²

1.5.3 ปฏิบัติต่อภรรยาอื่นเช่นเดียวกับปฏิบัติต่อเพื่อนรัก³ เนื่องจาก
สังคมอินเดียเปิดโอกาสให้ผู้ชายมีภรรยาหลายคนได้ในขณะที่กำหนดให้สตรีมีสามีเดียว⁴
เมื่อเป็นเช่นนี้ภรรยาที่ร่วมสามีเดียวกันจึงต้องอยู่อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ภรรยาคน
แรกต้องขอมิให้ภรรยาอื่นมีความสุขกับสามีของตนตามแต่สามีจะปรารถนา ในกามสูตรที่

---

¹Vik., III, p. 164. *mūḍha, ahaṃ khu attāno suhāvasāṇeṇa
ajjauttaṃ nivvudasarīraṃ kādum icchāmi/*

²Vik., III, p. 162. *esā ahaṃ devadāmihuṇaṃ rohiṇīma-
lañchaṇaṃ akkhīkaria ajjauttaṃ aṇuppasādemī/ ajjappahudi
jaṃ itthiṃ ajjautto patthedi jā a ajjauttassa samāmappanaiṇī
tāe saha mae pidibandhena vattidavyati/*

³Abhi., IV, 17. *kuru priyasakhivṛttim sapatnījane/*

⁴Man., III, 12-3, p. 77; V, 156-8, p. 196.

วาทสยายนะแต่งประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 4 กล่าวว่

เมื่อสามีพาภรรยาใหม่มาอยู่ในบ้าน ภรรยาคนแรกควรจะยกย่องให้อยู่ใน
ตำแหน่งเหนือกว่าคนและถือประหนึ่งว่าเป็นพี่น้องของตน ในตอนเช้า
ภรรยาคนแรกจะให้ภรรยาคนใหม่แต่งตัวไปปรนนิบัติสามี และไม่ควรทำให้
สามีขี้ใจ ถ้าภรรยาใหม่ทำอะไรให้สามีไม่พอใจ ภรรยาคนแรกก็ไม่ควร
ทอดทิ้งควรจะให้คำแนะนำแก่ภรรยาใหม่ด้วย ¹

การปฏิบัติของพระนางชารีตีต่ออิวราตีหรือเหล่านางในอื่นๆเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ได้
คือ พระนางเปิดโอกาสให้อิวราตีได้มีความสุขกับพระเจ้าอัครนิมิตร ก่อนหน้าที่พระเจ้า
อัครนิมิตรจะมาพบรักมาลวิกานั้น พระเจ้าอัครนิมิตรเคยไปรคปรานอิวราตีมาก่อน จะ
เห็นได้ว่า เมื่อครั้งที่พระเจ้าอัครนิมิตรเข้าไปพบมาลวิกากำลังทำพิธีเอาเท้า เทะคน
อโศกนั้น พระเจ้าอัครนิมิตรได้นัดหมายกับอิวราตีไว้ว่าจะมานั่งชิงชาด้วยกันที่ในอุทยาน ²
นอกจากนี้เมื่อมีข่าวอะไรพระนางชารีตีจะแจ้งให้ภรรยาทั้งหลายทราบด้วยเสมอ
ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อทราบข่าวเจ้าชายสุมิทรชนะศึก พระนางก็ให้แจ้งข่าวให้ภรรยา
ทั้งหลายทราบ ³ และเมื่อทราบความจริงว่า มาลวิกาเป็นเจ้าหญิงเมืองวิทรภ

¹ J.L.Parnoo, tr. Vātsyāyana's Kāma Sūtra (New Delhi :
New Light Publishers, n.d.), p. 121.

² Māl., III, p. 54. naṃ bhavaṃ ajjapudhamam vasandāvadāra-
sūaāim rattāsoakoraāim uvāṇaṃ pesia ṇavavasandūsavāvadesena
irāvadīe niṇiāmuhena patthido/icchāmi ajjautteṇa saha
dolāhirohaṇaṃ aṇuhodum'ti/bhavadā vi se paḍiṇṇādama/

³ Māl., V, p. 152. jaasene gaccha irāvadīpamuhāṇaṃ andeurāṇaṃ
puttassa viauttantaṃ nivedehi/

ประกอบทั้งพระนางชาตรีพิพอใจที่มัลลิกาทำให้อโศกมีดอกทันตามฤดูกาล พระนางจึงยินดีที่จะยกมัลลิกาให้เป็นมเหสีอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าอัครนิมิตรซึ่งเรื่องนี้พระนางก็ได้แจ้งให้ทุกคนรวมทั้งอิวราตีไศทรามควย¹ เป็นต้น

1.5.4 ในกรณีที่สตรีพลัดพรากจากสามี สตรีผู้เป็นภรรยาจะไม่ตกแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีสดใส เช่น ศกุนตลาเมื่อพลัดพรากจากท้าวทุณย์นันท์ไปอยู่ที่อาศรมของฤๅษีภักดิ์ยूप นางแต่งกายด้วยผ้าสีเทา ไม่แต่งหน้าเลย² เป็นต้น

2. การศึกษา

ในบทละครทั้งสามเรื่อง กาลิหาสโคให้ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาของสตรีอินเดีย โดยเฉพาะการศึกษาของบุคคลชั้นสูงทั้งนี้เพราะกาลิหาสเป็นกวีอยู่ในราชสำนักจึงแสดงเรื่องเกี่ยวกับสังคมที่ตนอยู่ กาลิหาสโคแสดงสภาพการศึกษาของนางเอกที่เป็นเจ้าหญิงและสตรีอื่นในราชสำนัก ในสาขาต่างๆ iverse หลายประการที่ปรากฏในบทละครทั้งสามเรื่องมีดังนี้

1

Māl.,V,p.152. jaṃ mae asoadohalaṇioe paḍiṇṇādaṃ
mālaviāe etaṃ se ahiaṇaṃ a ṇivedia maha vaṇeṇa irāvadiṃ
aṇuṇehi/ tue haṃ saccādī ṇa paribbhamsaidavvatti/

2

Abhi.,VII,21.

vasane paridhūsare vasānā

niyamakṣāmamukhī dhrtāikaveṇiḥ/

2.1 ความรู้ด้านการผ่อนรำ ในบทละครเรื่องมาลวิกาคณินิทรมีกล่าวถึงครูผ่อนรำประจำราชสำนักของพระเจ้าอศนิทรอยู่ 2 คนคือ หรทศัก และ คณทาส¹ หรทศักสอนผ่อนรำให้อิราวตี และ คณทาสสอนผ่อนรำให้มาลวิกาและนอกจากนั้นสตรีในราชสำนักเมืองวิทรภที่กษัตริย์เมืองวิทรภส่งมาเป็นบรรณาการนั้นก็มีความรู้ในด้านการขับร้องผ่อนรำเช่นกัน²

2.2 ความรู้ด้านการประดับตกแต่งเท้า พกุลาวลิกาเพื่อนสาวของมาลวิกามีความสามารถในการตกแต่งเท้า เมื่อครั้งมาลวิกาได้รับคำสั่งจากพระนางชาริณีให้ไปทำพิธีเอาเท้าเตะตันอโศกเพื่อให้มีดอกตามฤดูกาลครั้งนั้น พกุลาวลิกาเป็นผู้ตกแต่งเท้าให้มาลวิกา ในการตกแต่งเท้าครั้งนั้น พกุลาวลิกาแต่งได้สวยงาม มาลวิกาถึงกับถามว่า "ใครสอนศิลปะการตกแต่งนี้ให้เธอ" พกุลาวลิกาคอบว่า "ฉันเป็นศิษย์ของพระราชา"³

2.3 ความรู้ด้านวรรณคดี จากคำพูดของอนสุยาต่อไปนี้แสดงว่าอนสุยาเคยศึกษาวรรณคดีมาแล้ว จึงสามารถวินิจฉัยอาการของศกุนตลาตามอาการที่เคยอ่านในวรรณคดีได้ อนสุยาพูดว่า "คำประพันธ์ในอิติहाสพรรณนาสภาพผู้ที่เป็นไข้ใจไว้อย่างไรฉันก็เห็นสภาพเธออย่างนั้น"⁴

¹Māl., I, 10. etāu punar haradattagaṇadāsāu, ubhāv abhinayācāryāu parasparajayodya tāu/

²Māl., V, p. 140. bhāṭṭā saṅgīdāe abhāṃtaramha.

³Māl., III, p. 70.

mālavikā : kahehi keṇa pasāhaṇakalāe ahiviṇīdāsi/

bakulāvalikā : ettha khu bhāṭṭiṇo sissamhi/

⁴Abhi., III, p. 72. jādisī itihāsaṇibanvesu kāmaamāṇaṇaṃ avatthā sunīadi tādisiṃ de pekkhāmi/

ในบทละคร เรื่องมาลวิกาคนิมิตร ปรีวีราชิกามีความสามารถในการเล่านิทานมาก ซึ่งพระนางชาริตีขอให้เล่าให้ฟังเสมอ¹ แสดงให้เห็นว่าปรีวีราชิกาเคยศึกษาวรรณคดีมาแล้วด้วย

2.4 ความรู้ด้านศิลปะการประพันธ์ในบทละคร เรื่องศกุนตลา ศกุนตลา แต่งบทเพลงบทหนึ่งเพื่อจะส่งให้ท้าวหุชยนต์ มีใจความว่า " ฉันไม่รู้ใจของท่าน แต่ โอ..ท่านผู้ใจร้าย ความรักได้เผลอกายของฉันทูปรารถนาในตัวท่านนั้นทั้งกลางวัน กลางคืน"² และในบทละคร เรื่องวิกรมโรวศีย อูรวศี แต่งบทประพันธ์บทหนึ่งส่งให้ ท้าวปุรุรวัส มีใจความว่า

โอ..พระองค์ หากว่าหม่อมฉันผู้ซึ่งฝ่าพระบาทไม่รู้จิตใจ เป็นที่นึกถึงถึง ของฝ่าพระบาทแล้ว เหตุไฉนสายลมจากนั้นทนอุทธานอันร้อนยิ่งจึงพัดมาที่ ร้างของหม่อมฉันผู้นอนบนที่นอนคอกปาริชาติให้กระสับกระส่ายเล่า³

การที่ศกุนตลาและอูรวศีแต่งบทประพันธ์ได้ แสดงว่านางทั้งสองนั้นจะต้องได้รับการศึกษาค้นคว้ามาแล้วและแสดงให้เห็นว่าสตรีในสมัยนั้นมีการศึกษาในค่านี้อยู่

¹ Māl., IV, p.94. bhaavadi adiramaṇiṃ kahāvatthu /tado tado/

² Abhi., III, 15.

tujjha ṇa āṇe hiaaṃ mama uṇa kāmo divāvi rattimpi/
nigghīṇa tavei baliṃ tui vattamaṇorahāim aṅgāim//

³ Vik., II, 12, 13.

sāmia sambhāviā jaha ahaṃ tue amuniā/
taha aṇurattassa jai ṇāma tuha uvari//
ṇaṃ me luliapārijāsaṇijjayammi honti/
nandanavaṇavādāvi accunhaā sarīrae//

2.5 ความรู้ในเชิงแพทย์ ปรีวราชิกา นักเวชสตร์ประจำสำนักของพระนาง
 ชารินีในบทละครเรื่อง มาลวิกาคนิมิตร์มีความรู้ในค่านนี้ เมื่อครั้งที่วิฑูษกะถูกงูกัด
 ปรีวราชิกาได้แนะนำวิธีปฐมพยาบาลว่า "ให้ตัดส่วนที่ถูกงูกัด หรือสนไฟ หรือตัดเลือด
 ออกจากแผล เหล่านี้เป็นข้อควรปฏิบัติแก่ผู้ที่เพิ่งถูกงูกัดเพื่อให้มีชีวิตรอดอยู่ได้" ¹

3. การแต่งกายของสตรีอินเดีย

วัฒนธรรมเกี่ยวกับการแต่งกายของสตรีอินเดียพอจะแยกกล่าวได้ 3 ประการ
 คือ เครื่องนุ่งห่ม, เครื่องประดับ และการไว้ผม

3.1 เครื่องนุ่งห่ม

เครื่องนุ่งห่มของสตรีอินเดียที่ปรากฏในบทละครของกาติทาส ใช้ผ้า
 เป็นผืนผ้า 2 ผืน ² ใช้สำหรับปิดอก ³ ผืนหนึ่ง (คุรุปีที่ 2 หน้า
 75) และผ้าใช้สำหรับนุ่งอีกผืนหนึ่ง ⁴ คุรุปีที่ 1 หน้า 75) ผ้าที่ใช้มีกล่าวถึง

¹ Mal., IV, 4.

chedo daṁśasya dāho vā kṣater vā raktamokṣaṇam/
 etāni daṣṭamatrāṇām āyusaḥ pratipattayah//

²

Abhi., IV, p.110. paridhehi sampadam khomajualam/,
 Abhi., VII, 21, vasane paridhūsare.

³

Vik., IV, 7. sukodaraśyāmam idaṁ stanāṁśukam/

⁴

Abhi., IV, 116. ko ṇu kkhu eso ṇivasane me sajjai/,
 Vik., IV, 28. vikarṣanti phenam vasanam iva samrambhaśithilam/.

อยู่ 2 ชนิดคือ ผ้าไหม¹ ซึ่งเป็นผ้าที่สตรีในสังคมชั้นสูงใช้ และผ้าเปลือกไม้² ซึ่งเป็นผ้าที่สตรีที่อยู่ในอาศรมใช้ นอกจากนี้ 2 ชั้นดังกล่าวมาแล้ว ยังมีผ้าอีกชั้นหนึ่งเป็นผ้าบางๆ สตรีที่แต่งงานแล้วใช้คลุมปกปิดใบหน้าไม่ให้มองเห็นโคณฑ์เมื่อจะออกไปสู่ที่สาธารณะ³ เรียกว่า อวคฺฐณะ⁴ (ดูรูปที่ 3 หน้า 76) ศกุนตลาใช้ผ้าคลุมหน้าในตอนที่เดินทางไปหาท้าวทุษณ์ท้าวทุษณ์ศัพรณนาภาพศกุนตลาตอนมีผ้าคลุมหน้าว่า "นางผู้มีผ้าคลุมหน้าคนนี้เป็นใครกัน ความน่ารักแห่งเรือนร่างของนาง เปิดเผยออกมาให้เห็นได้ไม่เต็มที"⁵ และในตอนที่พระนางธาวินีจะยกมาลวิกาให้แก่พระเจ้าอัครนิมิตร พระนางได้เอาผ้าคลุมหน้าให้แก่มาลวิกาซึ่งสวมชุดวิวาห์อยู่แล้ว

¹Abhi., IV, p.110. paridhehi sampadam khomajualam.../,
Abhi., IV, 4. kṣāumam kenacid indupāṇḍu.../, Vik., III, 12. sitāmsukā
maṅgalamātrabhūṣaṇā/, Vik., III, p.150. nīlaṃsuapariggahó.../,
Māl., V, 7. anatilambidukūlanivāsini...

²Abhi., I, 19.

idam upahitasūkṣmagranthinā skandhadeśe
stanayugapariṇāhācchādinā valkalena/

³G.S.Ghurye, Indian Costume (Bharatiya Vesabhusa)
2d ed. (Bombay : Popular Prakashan, 1966), p.238.

⁴G.S.Ghurye, Indian Costume..., p.238. ราชภักฎะ อธิบาย
ศัพท์ อวคฺฐณะ ว่าคือ ผ้าที่ใช้คลุมหัวและหน้า "saśiromukhapravarāṇa".

⁵Abhi., V, 13. kāsvidavagunṭhanavatī nātiparisphuṭa-
sarīralāvanyā/

ก่อนที่พระนางจะมอบตัวมาลวิกาให้พระเจ้าอัครนิมิตร์ด้วย ¹ อนึ่งการแต่งกายของสตรี
อินเดียที่ปรากฏในละครทั้งสามเรื่องมีหลายชุดแต่ละชุดใช้ในโอกาสต่างกัน ดังนี้

ชุดที่ 1 เป็นชุดที่พระนางเอาคืนริ่มเหสีของ ท้าวปุรุรุรัส ¹ สวมในพิธี
ปริยานุประสาธนะ เป็นชุดผ้าไหมสีขาว ประดับด้วยเครื่องประดับสำหรับพิธีอันเป็น
มงคล มีัญาคาเสียบนม ²

ชุดที่ 2 คือชุดอภิสาริกา ซึ่งอรุรสีใช้สวมเมื่อลงไปหา ท้าวปุรุรุรัส เป็น
ชุดที่มีเครื่องประดับน้อยชิ้น และหมวกผ้าไหมสีน้ำเงิน ³

ชุดที่ 3 เป็นชุดวิภาหิตีที่ใช้ในพิธีกรรมที่มาลวิกาแต่งตามรับสั่งของพระนาง
ชาริตี เป็นชุดผ้าไหมที่ไม่ยาวนาน มีเครื่องประดับเพียงเล็กน้อย ⁴

ชุดที่ 4 เป็นชุดที่ศกุนตลาใช้สวมเมื่อเดินทางไปหา ท้าวปุรุรุรัส ชุดนี้
มีประดับตกแต่ง ด้วยสิ่งอันเป็นมงคล เช่น ดินจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หน่อัญาคา เป็นต้น ⁵

¹Mal.,V,p.156. dhārinī - (mālavikāṃ avagunṭhaya) dānim
ajjautto padicchadu/

²Vik.,III,12.sitāmsukā maṅgalamātrabhūṣaṇā pavitra-
dūrvāṅkuralāñchitālakā/

³Vik.,III,p.150.halā cittalehe aṅgi roadi de aam me
appābharanabhūside ṅīlamsuapariggaho ahisāriāveso/

⁴Mal.,V,7.anatīlambidukūlanivāsini laghubhīr ābharanāñi
pratibhāti me/

⁵Abhi.,IV,p.104.jāva ahaṃ pi se mialoṇaṃ titthamittiam
duvvākisalañṇitti maṅgalasamāmbhaṇāṇi viraemi/

เป็นชุกฉาไหมสีขา ¹ และมีชุกฉาหน้าค้วยอีกผืนหนึ่ง ²

ชุกที่ 5 เป็นชุกของภรรยาที่พลัดพรากจากสามีใช้สวม ศกุนตลาเมื่อครั้งพลัดพรากจาก ท้าวทฤษณันท์ ไปอยู่ที่อาศรมของฤๅษีมาริจสวมชุกนี้ซึ่งเป็นชุกฉาดสีเทา 2 ชั้น ไม่มีการตกแต่งใบหน้า เณดักเวียเคือว ³

การแต่งกายทั้ง 5 ชุกที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า สตรีอินเดียนั้นมีการแต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสและสภาพความเป็นอยู่ของตน

3.2 เครื่องประดับ

เครื่องประดับของสตรีอินเดียมีมากมายหลายชิ้น ประดับอยู่เกือบทุกส่วนของร่างกาย ทั้งจะกล่าวถึงเท่าที่ปรากฏอยู่ในบทละครทั้งสามเรื่องดังนี้

3.2.1 สร้อยคอ มีกล่าวถึงในบทละครเรื่องวิกิรโมรเวศีย ในตอนที่อุรวศีจะลา ท้าวปุรุรวรวัสกลับใจไปเฝ้าพระอินทร์ อุรวศีแกล้งให้สร้อยไวชยันดิกาเกี่ยวกับเถาว์ลัย ⁴

3.2.2 เครื่องประดับหู มีกล่าวถึงอยู่ในตอนที่มาลวิกาแต่งตัว เพื่อทำพิธีเอาเท้าแตะต้นโอศก พุกุลาวลิกาสั่งให้มาลวิกาใส่คัมพู ⁵ และมีกล่าวถึงในบทเพลงขับร้องในบทเกริ่นนำเรื่องของบทละครเรื่อง ศกุนตลา ⁶

¹Abhi., IV, 4.ksāumam kenacid indupāṇḍu taruṇā māṅgalyam-āviṣkṛtam/

²Abhi., V. 13. kāsvidavagunṭhanavati.../

³Abhi., VII, 21. vasane paridhūsare vāsānā niyamakṣāmamukhī dhṛtāikaveṇih/

⁴Vik., I, p. 78. ammo ladāvidava eāvalī veaantiā me laggā/

⁵Māl., III, p. 76. oḍamsehi dāva ṇam /

⁶Abhi., I, 4. oḍamṣayanti daamāṇā pamadāo sirīsakusumāim/

3.2.3 ก่าไลมือ มีกล่าวถึงในตอนที่มาลวิการ่าถวายพระเจ้าอัครนิมิตร
ซึ่งพระเจ้าอัครนิมิตรพรรณนามาลวิกาว่า "มือซ้ายที่มีก่าไลสวมอยู่นั้นวางอยู่ที่สะโพก"¹
และ ศกุนตลาใช้สายบัวเป็นก่าไลมือ²

3.2.4 แหวน ในบทละครของกาลิทาสมีกล่าวถึงแหวนอยู่ 2 วงคือ
แหวนของท้าวทุษยันต์ ซึ่งท้าวทุษยันต์ มอบให้ศกุนตลาไว้เป็นที่ระลึกและไว้
เป็นหลักฐานสำหรับแสดงแก่ผู้ที่จะมาจับศกุนตลาไปสู่สำนักของท้าวทุษยันต์³
และแหวนอีกวงหนึ่งคือแหวนของพระนางธารินีเป็นแหวนที่ทำเป็นรูปงู พระนางธารินี
สั่งพนักงานคุมมาลวิกาและพุกดาวดิกาซึ่งถูกพระนางสั่งให้ขังไว้ว่า "จะปล่อยมาลวิกา
และพุกดาวดิกาไต่คอเมื่อมีแหวนรูปงูนี้มาแสดงเท่านั้น"⁴

3.2.5 เครื่องประดับสะโพก เป็นเครื่องประดับที่ทำเป็นคาช่ายมุก
แบบต่างๆ เช่น แบบมีสายเดี่ยวเรียกว่า กากูจี แบบมีแปดสายเรียกว่า เมชลา และ

¹ MāI., II, 6. vāmaṃ sandhistimitāvalayaṃ nyasya hastam
nitambe/

² Abhi., III, 8. sīthilitamṛṇālāikavalayaṃ /

³ Abhi., VI, 12.

ekāikam atra divase divase madīyaṃ
nāmākṣaram gaṇaya gacchasi yāvadantam/
tāvātprīye madavarodhagrhapraveśam
netā janas tava samīpam upāisyatīti//

⁴ MāI., IV, p.92. maha aṅgulīamuddam adekkhia na mottavvā
tue iam hadāsā mālaviā baulāvaliā a/

แบบมีสืบทอดสายเรียกว่า รศนา¹ เป็นต้น ในบทละครเรื่องมาลวิกาคณินทรไคกลาวถึงเครื่องประดับสะโพกไว้ว่า อีราวตีใช้รศนาซึ่งมีสายห้อยยาวถึงเท้า² เป็นสัตรีพระเจ้าอัคนินทร³ (รูปที่ 1 หน้า 75)

3.2.6 ก่าไลเท้า มีกล่าวถึงในตอนที่มาลวิกาแต่งตัวเพื่อเอาเท้าและต้นอศไกให้มีดอกตามฤดูกาล พกุดาวลิกาเป็นผู้ช่วยสวมก่าไลเท้าให้แก่มาลวิกา⁴ ก่าไลเท้านี้ใช้สวมที่ข้อเท้าทั้งสองข้าง⁵

3.3 การไว้ผมของสตรีอินเดีย

ในบทละครของกาติทาสไคกลาวถึงการไว้ผมว่า สตรีอินเดียไว้ผมยาวและถักเปียม้วนเป็นมวยไว้บนศีรษะเรียกว่า ศิชา⁶ ท้าวทุษย์นคัพรณนาภาพ

¹Nāṭ., Vol. I, XXIII, 35-37.

kāñcī māuktikajālāḍhyā talakaṃ mekhalam tathā//
raśanā ca kalāpaśca bhavecchroṇivibhūṣaṇam/
ekayaṣṭir bhavet kāñcī mekhalā tvaṣṭayaṣṭikā//
raśanā ṣoḍaśa jñeyā kalāpaḥ pañcaviṃśatih/

²Māl., III, p. 84. irāvati rāśanāsanditacaranā vrajatyeva.

³Māl., III, p. 84. rāśanām ādāya rājānaṃ tāḍāyitum icchati/

⁴Māl., III, p. 64. jāva sālattaṃ saṅeuram karemi/

⁵Māl., III, p. 68. aṅṅahā kahaṃ devī saṃ dhāridaṃ
neurajualaṃ pariaṅassa aṅṅāṅissadi/, Māl., III, p. 76. jāva duve
vi saṅeure karemi/

⁶Vik., IV, 30. kṛtaṃ śikhābharanam/

ศกุนตลา ขณะทีรหน้าตนไมว่า "เมื่อผมเปียที่ถักไว้หลุคออก นางก็ไขมือหนึ่งรวมผมที่หลุคยุ่นไว้" ¹ และเมื่อครั้งที่ศกุนตลาพลัดพราวจากหุขยันต์ไปอยู่ที่อาศรมของฤๅษีธัตถย ศกุนตลาถักไ้วผมยาวโดยถักเปียเดี่ยว ² สำหรับเครื่องประดับที่ไขประดับเรือนผมมีปรากฏในทละครทั้งสามเรื่องว่า หญิงสาวชอบไขดอกไม้ประดับเรือนผมดอกไม้ที่ไขประดับเรือนผมเท่าที่ปรากฏในทละครมี คอกชีก (คีรีษ) ³ คอกพุทชชาค (ยูถิกา) ⁴ คอกกระหุขสีแวง (รกุทกหุข) ⁵ และคอกมณฑา (มนุหาร) ⁶

¹Abhi.,I,30. bandhe sramsini cāikahastayamitāh paryākulā mūrdhajāh/

²Abhi.,VII,21.niyamakṣāmamukhī dhṛtāikavenih/

³Abhi.,VI,18.śirīṣamāgandāvilambikesaram/ คีรีษะ แปลว่า คอกชีก ตามคำแปลใน ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต ฉบับพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ หน้า 834.

⁴Vik.,IV,24.madakala yuvatisāsikalā gajayūthapa yūthikāśabalakesī.../ ยูถิกา แปลว่า คอกพุทชชาค ตามคำแปลในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 ,หน้า 747.

⁵Vik.,IV,30. raktakadambah so'yam/ กัทัมพะ แปลว่า คอกกระหุข ตามคำแปลในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493,หน้า 50.

⁶Vik.,IV,35.mandārapuṣpāir adhvāsītāyām/ มันทาระ หรือ มันทารวะ แปลว่า คอกมณฑา ตามคำแปลในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493,หน้า 692.

4. ความงามของสตรีตามคตินิยมของอินเดีย

ในบทละครของกาดิศาสมีกกล่าวถึงความงามในส่วนต่างๆของร่างกายไว้มากมายหลายประการ ดังจะไ้กล่าวถึงบทชมความงามแต่ละประการดังนี้

4.1 บทชมความงามในส่วนต่างๆบนใบหน้า มีดังนี้

4.1.1 ใบหน้า มีบทชมว่า มีใบหน้าหวาน¹ งามเปล่งปลั่งเหมือนดวงจันทร์วันเพ็ญ² และ งามเปล่งปลั่งเหมือนดวงจันทร์ในฤดู สาราท³

4.1.2 ตา มีบทชมว่า คมครึ่งใจ⁴ มีดวงตากกลมโต⁵ มีตาวาวงาม⁶ มีตางามเหมือนคอกบัว⁷ และมีตาเหมือนตากวาง⁸

¹Vik., II, p. 118. bhadramukhi

²Vik., II, 9. na sulabhā sakalendumukhī ca sā...

³Māl., II, 3. dīrghākṣam śaradindukānti vadanam...

⁴Vik., IV, p. 198. madhukara madirākṣayāḥ.../, Abhi., III, 18. yadi samarthayase madirekṣaṇe...

⁵Vik., IV, 33. pṛthulocanā sahacārī...

⁶Vik., I, 5. tadetād unmīlaya cakṣurāyatam.../, Vik., IV, 9. dīrghāpāṅgā sitāpāṅga dṛṣṭā.../, Māl., II, 3. dīrghākṣam śaradindukānti vadanam.../, Māl., III, 7. atyāyatam nayanayos.../

⁷Māl., IV, 10. kupyasi kuvalayanayane citrārpiteṣṭyā...

⁸Abhi., VI, 7. prathamam saraṅgākṣyā priyayā.../, Māl., III, 1. tayā saraṅgākṣyā tvam asi...

- 4.1.3 คิ้ว มีบทขมว่า คิ้วโก่ง¹ และ มีคิ้วเหมือนแถววัลย์²
 4.1.4 ขนคิ้ว มีบทขมว่า มีขนคิ้วอง³
 4.1.5 ริมฝีปาก มีบทขมว่า ริมฝีปากแดงเหมือนกับใบไม้อ่อน⁴ และ
 มีสีแดงเหมือนผลคำลึงสุก⁵
 4.2 บทขมความงามในส่วนต่างๆของรูปร่าง มีดังนี้
 4.2.1 อก มีบทขมว่า มีอกตั้งนูนและโต⁶
 4.2.2 เอว มีบทขมว่า มีเอวเล็กเอวบาง⁷ มีขนาดวัดได้⁸
 4.2.3 สะโพก มีบทขมว่า มีสะโพกผายกว้าง⁹ และมี

¹Vik.,IV,16. yadi haṃsa gatā na te natabhrūḥ...

²Abhi.,III,14. unnamitāikabhrūlatam ānanam asyāḥ...

³Abhi.,VII,25. tam tāvad ākuṭilapakṣamavilagnamadhyā...

⁴Abhi.,I,21. adharah kisalayarāgaḥ...

⁵Abhi.,VI,20. bimbādharāṃ spr̥sasi.../Māl.,III,5. bimbā-dharālakṭakaḥ...

⁶Māl.,II,3. nibidonnatastanamurāḥ /Māl.,III,7.samunnataṃ kucayoḥ /,Vik.,V,15. pīnonnatastanavisarpibhirānayatī/

⁷Vik.,IV,37. tayā viyuktasya vilagnamadhyayā.../Vik.,IV,38. tanvī meghajalārdrapallavatayā.../Abhi.,II,12. tanvī sthitā.../Māl.,III,7. madhye kṣāmaḥ.../

⁸Māl.,II,3. madhyaḥ pānimito...

⁹Māl.,III,7.vipulaṃ nitambabimbe.../Vik.,IV,26.idam anaṅgaparigrahaṃ aṅganā pṛthunitamba...

สะโพกเหมือนรถ ¹

4.2.4 หน้าทอง มีบทขมา มีหน้าทองแบนเรียบ ²

4.2.5 มือ มีบทขมา มีมืองามเหมือนคอกบัว ³

4.2.6 ขา มีบทขมา มีขาสวย ⁴ ขาวอมเหมือนต้นกล้วย ⁵

4.2.7 เท้า มีบทขมา มีเท้าเล็กเหมือนบัวที่เพิ่งโผล่พ้นน้ำ ⁶

5. คุณลักษณะพิเศษบางประการของสตรีอินเดียที่ปรากฏในบทละครของกาลิทาส

5.1 มีใจเมตตาการุณา มีอยู่หลายตอนที่แสดงให้เห็นว่าสตรีอินเดียเป็นผู้มีใจเมตตาการุณา เช่น การให้ความเมตตาการุณาต่อสัตว์ ศกุนตลาเลี้ยงกวางตัวหนึ่งอย่างบุศุภุชธรรม ⁷ และ ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนรักธรรมชาติ. ศกุนตลา

¹Vik., I, 11. yad ayam rathasamkṣobhādamsenāṃso rathopamaśronyāh.../Vik., IV, 18. rathāṅganāmanviyuto rathāṅgaśronibimbayā...

²Vik., IV, 7. hr̥toṣṭharāgāir nayanodabindubhir nimagnanābher...

³Vik., III, p. 166. paścād etya śanāiḥ karāmbujavṛte kurvīta...

⁴Mal., III, 18. caraṇasya na te bādḥā samprati vāmasya vāmoru...

⁵Vik., II, 21. aparādḥī nāmāhaṃ prasīda rambhoru...

⁶Mal., III, 17. navāmburuhakomalena caraṇena...

⁷Abhi., V, p. 148. takkhaṇaṃ so me puttakidao dīhāpaṅga nāma miapodaο uvatṭhio.

เอาใจใส่กันไม่ รักกันไม่เหมือนน้องร่วมท้อง¹ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ การที่พระนาง : ธารีไม่มีความรู้สึกไม่สบายใจเมื่อทราบว่าพระนางเป็นต้นเหตุให้ผู้อื่นเดือดร้อน² กล่าว คือ เมื่อพระนางทราบว่าวิหะณะถูกงูกัดขณะที่เก็บดอกไม้เพื่อมาถวายพระนาง และ ทันทีที่พระนางทราบข่าวนั้นพระนางรีบสั่งให้หม่อมมาพยาบาลทันที³ แสดงให้เห็นถึง ความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นของพระนาง

5.2 ฉลาดมีไหวพริบและช่างพูด คุณลักษณะข้อนี้เห็นได้จากการสนทนาของ เพื่อนสาวของกุนทลากับท้าวพระยันทันต์ เช่นอนสุยากล่าวตอนหนึ่งว่า

เพราะท่านพูดไพเราะ ทำให้เราไว้วางใจและอยากพูดคุย ท่านเป็น เชื้อสายของราชวงศ์ไหน หรือว่าเมืองไหนนะที่คนจะคง เสร้าสร้อย เพราะท่านจากมา หรือว่าท่านผู้มีรูปร่างบอบบาง เดินเหยี่ยวอนเข้ามา สู่สวนนี้ด้วยเหตุใด⁴

คำพูดนี้พอจะเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าอนสุยาเป็นคนช่างพูด นอกจากนั้นยังมีข้อที่แสดง ให้เห็นว่าสตรีอื่นเคียมมีไหวพริบรู้จักพูดคุยให้ผู้อื่นเชื่อตามได้ เช่นในบทสนทนาต่อไปนี้

¹Abhi., I, p.16. atthi me sodarasineho vi edesu.

²Māl., IV, p.94. haddhi haddhi/naṃ ahaṃ evva bamhaṇassa jīviasaṃsaṇimittam jādā.

³Māl., IV, p.96. hī hī asuham dāmsidaṃ viāreṇa/ halā avalambaha naṃ /

⁴Abhi., I, p.26. ajja-sa mahurālāvajanīdo vīsambho maṃ mantāvedī/ kadamo ajjeṇa rāesino vaṃso alaṃkarīadi, kadamo vā virahapajjussuajano kido deso, kiṃṇimittam vā suumārādaro vi tavovanagamaṇaparissamassa attā padam uvaṇīdo/

- วิทูษกะ . พระนางพูดว่าอย่างไรนะ
- นิปุนิกา . พระนางพูดว่า"ท่านเป็นพวกเดียวกับเราเสมอแต่ไม่มารับใช้
เราผู้มีทุกขเวทนาเลย
- วิทูษกะ . เพื่อนรักของเราทำอะไรให้พระนางขุ่นเคืองใจหรือ
- นิปุนิกา . ท่านผู้เจริญ พระราชาบอกชื่อสตรีที่พระองค์คิดถึงแก่พระนางแล้ว
- วิทูษกะ . (พูดคนเดียว)อะไรกันนี้ พระราชาทำลายความลับเองหรือแล้ว
เราจะมาทักขัควยการปิดปากเงียบอยู่ทำไม(พูดคังๆ)อะไรนะ
พระราชาปรึกษาเรื่องอุรวศีกับพระนางแล้วหรือ ตั้งแต่เห็น
นางอัปสรนั้นพระราชากลายเป็นคนใจลอยเลิกหาความสุข
ผลิตผลิตทำให้พระนางต้องปวดใจแม้เราเองก็เช่นกัน¹

¹Vik., II, pp. 84, 86.

vidūṣaka : kiṃ tattahodī ānavedi/

nipunikā : devī bhaṇādi sadāvi ajjo maha pakkhavādī na mam
aṇuidaveaṇādukkhidam uvekkhaditti/

vidūṣaka : kiṃ vā piavaassena tattabhodīe paḍiūlam ācāridam/

nipunikā : ajja jaṇimittam bhaṭṭā ukkaṇṭhido tāe itthiāe
nāmadhaena bhaṭṭinā devī ālavidā/

vidūṣaka : (svagatam)khaṃ saṃ evva tattabhavadā rahassabhedo
kido/kiṃ dāniṃ ahaṃ jīhājantaṇeṇa dukkhaṃ aṇuhavāmi
(prakāśam)kiṃ āmantidā tattahodī uvvasitti/tāe
accharāe dāsaṇeṇa ummādio tattabhavaṃ na kevalam
tattabhodi mapi viṇodavimuhī diḍhaṃ pīḍedi/

จะเห็นได้ว่าปณิกาสาวใช้ของพระนางเอาสินारीสามารถผูกมัดเอาความลับเกี่ยวกับเรื่องที่ว่า ปุรุรวัสส์มีอาการเปลี่ยนแปลงไปหลังจากกลับจากสวรรค์จากวิหังกะได้

5.3 มีอัยยาศัยไมตรีอันดีต่อแขกผู้มาเยี่ยม ซึ่งพิจารณาได้จากบทสนทนาต่อไปนี้ เป็นตัวอย่าง

อนสุยา . บัดนี้เราได้ต้อนรับแขกพิเศษ, ศกุนตลา เธอเข้าไปในอาศรมนำ
ผลไม้มารับแขกนี้, นี่น้ำค้างเท่า

ราชา . เธอทั้งหลายต้อนรับด้วยถ้อยคำไพเราะอยู่แล้ว
ปริยัมวทา. ถาอย่างนั้น ขอเชิญท่านผู้เจริญเข้าไปนั่งบนแท่นใต้คนสัถบรรณ
อันมีรมเงาเย็นและหน้าที่ปล้ำชั่วขณะหนึ่งเพื่อให้หายเหนื่อย
เด็ก

ราชา . ท่านเองก็เหนื่อยจากการงานนมัสไซหรือ

อนสุยา . ศกุนตลา เราควรอยู่รับใช้แขก เข้าไปนั่งที่นั่นกันเถอะ ¹

¹Abhi., I, p.24.

anasūyā : dāṇiṃ adidhivisesalāheṇa/ halā, saundale, gaccha
uḍaam/phalamissam aggham uvahara/idaṃ pādodaam
bhavissadi/

rājā : bhavatīṇāṃ sūnṛtayāiva girā kṛtamātithyam/

priyamvadā : teṇa hi imassiṃ pacchāasīdalāe sattavaṇṇavediāe
muhuttaam uvavisia pariṣsamaviṇoḍam karedu ajjo/

rājā : nūnaṃ yūyam apy anena karmaṇā pariśrāntāḥ/

anasūyā : halā saundale, uidaṃ no pajjuvāsaṇaṃ adidhīnaṃ
ettha uvavisamha/

นอกจากจะมีอริยาตั้ยไมตรีอันดีต่อแขกแล้ว เขาจะไม่ทอดทิ้งแขกไว้ตามลำพัง จะต้องคอยปรนนิบัติแขกอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้เมื่อตอนที่ศกุนลดาเดินหนีไป อนุสุยาพูดห้ามไว้ว่า "เพื่อนเอ๋ย การไปตามความพอใจโดยทอดทิ้งแขกไว้ เป็นการไม่สมควร" ¹

ข้อมูลที่กล่าวมานี้ได้วิเคราะห์ให้เห็นความคิดเกี่ยวกับฐานะและวัฒนธรรม คำนการแต่งกายของสตรีอินเดียเท่าที่ปรากฏอยู่ในบทละครของกาลิหาส แม้ข้อมูล อาจจะน้อยเกินไปแต่ก็ช่วยให้เราทราบความคิดของคนอินเดียเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมานี้ได้บางพอสมควร

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹Abhi.,I,p.32.sahi,ṇa juttaṃ akidasakkāraṃ adidhivisesaṃ
visajjia sacchandaḍo gamaṇaṃ/